

**„ВЪПРОСЪТ Е КОЙ Е ПОДЛОГЪТ“
(НАБЛЮДЕНИЯ ВЪРХУ ПОДЧИНЕНИТЕ
ПОДЛОЖНИ ИЗРЕЧЕНИЯ)**

Атанас Атанасов

СУ „Св. Климент Охридски“

**‘THE QUESTION IS WHICH IS THE SUBJECT’
(OBSERVATIONS ON THE SUBJECT CLAUSES)**

Atanas Atanasov

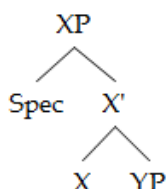
Sofia University St. Kliment Ohridski

Abstract. This paper discusses some problems concerning the subject clauses in contemporary Bulgarian. The main goal is to determine when the subordinate clause in complex sentences build on the model DP cop CP is in the subject position and when – in predicative position. The conclusion is that it is context dependent, so both the nominal phrase and the complementizer phrase could be in subject position in different usage.

Keywords: syntax, copula, subject clause, binominative sentences

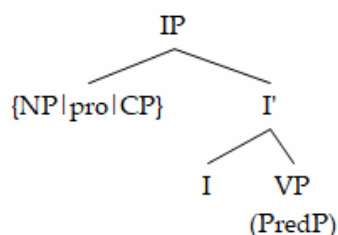
Подчинените подложни изречения в българския език са обект на изследване в множество лингвистични трудове и са анализирани от гледна точка на техния състав, начините на свързване с главното изречение, семантиката им и т.н. Внимателният прочит откроява някои разминавания при тълкуването на част от конструкциите в интерпретациите на различни автори. Спорните точки варират от почти незначителни различия от терминологично естество до диаметрално противоположни и взаимно изключващи се твърдения. Настоящото изложение представлява опит да бъде хвърлена допълнителна светлина върху понятието „подчинено подложно изречение“.

Според теорията X' съставът на всяко словосъчетание може да бъде представен по следния начин:

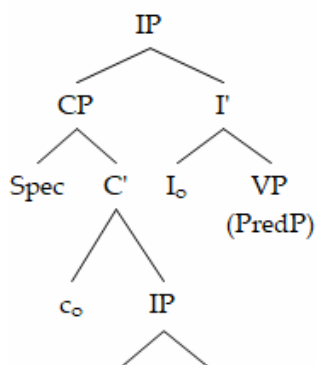
Опората на всяко изречение е функционалната категория I (съгласувателният възел), а задължителните ѝ разширения са групата на сказуемото в задпоставена (комплементна) позиция и групата на подлога, която винаги се поражда в предпоставената

спецификаторна позиция (външен аргумент) и обикновено е реализирана чрез именна фраза:

Българският спада към т.нар. „нулевосубектни“ езици (или изпускащи *pro*), което означава, че подложната позиция може да остава празна. При определеноличните, обобщеноличните и неопределеноличните изречения в повърхнинната изреченска структура е отстранена именната фраза, представяща външния аргумент, кодиран в субкатегоризационната рамка на предиката, напр. *Аз влязох в стаята* – *pro_{def} влязох в стаята*; *Ти не оставяй днешната работа за утре* – *pro_{arb} не оставяй днешната работа за утре*; *Хората/всички говорят за изборите* – *pro_{indef} говорят за изборите*. При безличните изречения позицията е кодирана като празна в дълбоката структура на изречението – от нея не е отстраняван лексикален материал и – съответно – не може да бъде възстановен, позицията винаги остава празна: *pro_{ex} съмва се*¹.

Освен с именно словосъчетание и с празната категория *pro*, позицията на подлога в изречението може да бъде експлицирана и с предикативно словосъчетание, т.е. с подчинено изречение:

Подчинено подложно би следвало да се нарича всяко просто изречение (категорията CP – група на комплементизаторите) в състава на сложното, което заема позицията на външен аргумент във флективния възел (IP).

Според своята структура подложните изречения могат да бъдат класифицирани като съюзни и безсъюзни. При съюзните категорията *c₀* (опората на CP) е запълнена с комплементизаторите *че*, *да* или *дали* (в редки случаи с *дето*, когато е синоним на *че*), а спецификаторната позиция остава празна, напр. *Хубаво е, че съм с вас* [БНК²]. В някои случаи, например при контрастен фокус или ехо-въпроси от типа на *Кой че е до-*

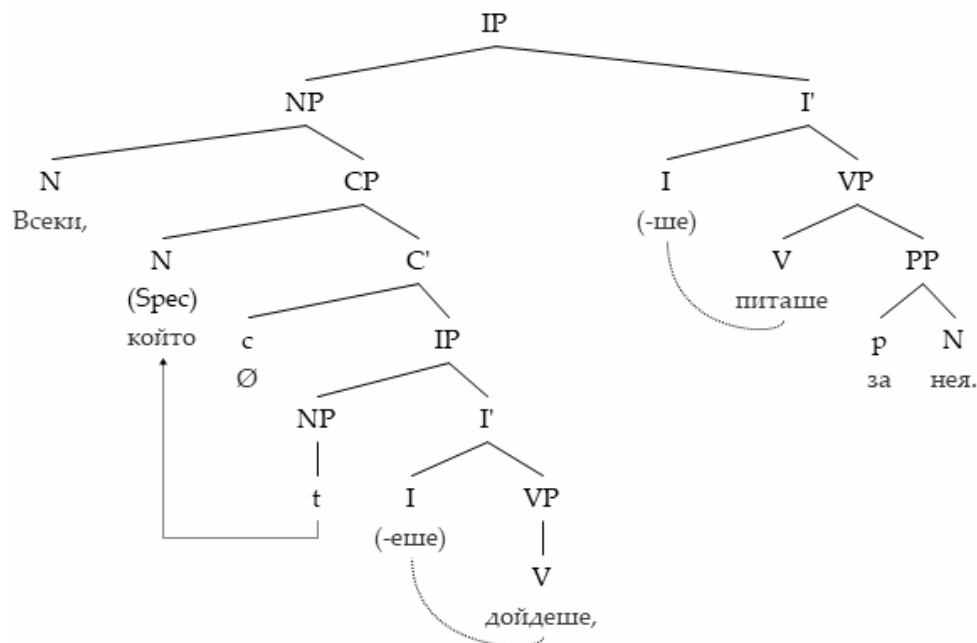
¹ В изречения като *То съмвало 'то'* не е формален подлог (от типа на т.нар. *dummy subject* в английския език), а адмиративна частица, както в изречения от вида на *То аз съм си забравил ключовете*, където има експлицитно изразен подлог.

² Български национален корпус: <http://search.dcl.bas.bg/>.

шъл, е важно?; Иван че е дошъл, е важно, е възможно относителна к-дума или именна фраза да се придвижи преди експлицирания комплементизатор. При безсъюзно въведените подложни изречения в спецификаторната позиция почти винаги се придвижва дума от подчиненото изречение. Тя може да бъде относителна – местоимение (напр. *Който не работи, не трябва да яде* [БНК]), или въпросителна – местоимение (напр. *Важно беше кой ще почне първи* [БНК]) или местоименно наречие (напр. *Важно е как се възприемат нещата* [БНК]). Възможно е при безсъюзно свързване спецификаторната позиция също да остава празна, когато подчиненото изречение спада към т.нар. „е общи въпроси“ (напр. *Спорно е ще оскъпява ли...* [БНРК³]).

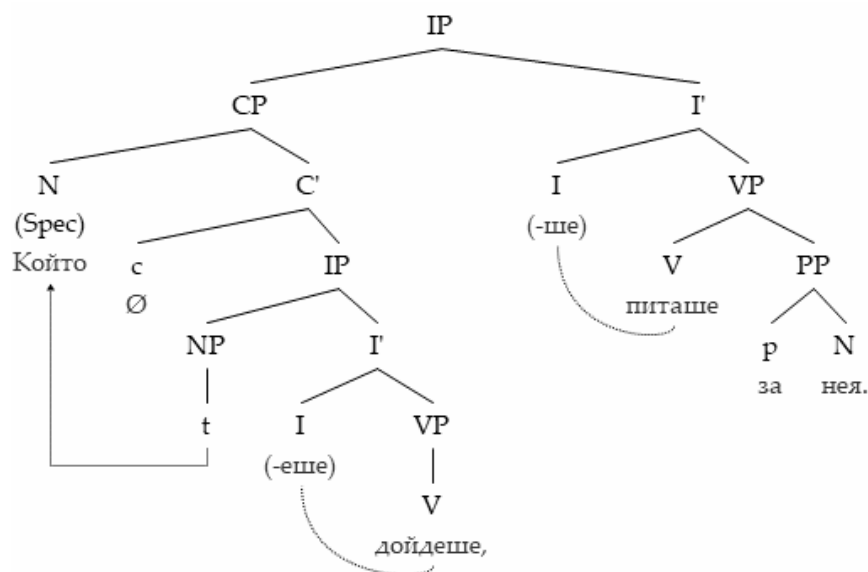
Категорията в главното изречение, която се пояснява от подчиненото подложно изречение, може да бъде глаголно сказуемо или копулативен предикат, като и в двата случая са допустими и трите вида връзки – съюзно свързване, безсъюзно свързване с относителна дума и безсъюзно свързване с въпросителна дума в спецификаторната позиция на СР.

Една част от подчинените подложни изречения обикновено се разглеждат като вариант на определителни изречения, в които при изпускането на лексикалната именна опора единственият елемент в позицията на подлога остава подчиненото изречение:

В представения пример подчиненото изречение е определително, но при отстраняване на опорния елемент в подложното NP единственият конституент в позицията на подлога остава групата на комплементизаторите. По този начин (както например субституираните прилагателни в състава на простото изречение) подчиненото изречение се повдига в синтактичната функция на липсващата си опора:

³ Български национален референтен корпус – BulTreeBank: <http://www.webclark.org/>.

Според някои автори „подчинените подложни изречения винаги могат да се трансформират в подчинени определителни изречения към показателното местоимение, което е подлог в главното изречение“ (Коева/Коева 2001: 154). Подобно твърдение е валидно за по-голямата част от подложните изречения, но съществуват и примери, които подлагат на съмнение приравняването на всички подложни изречения:

(1a) *Приятно ми е да се запознаем.* [БНК]

(1b) *?Приятно ми е [това, [да се запознаем]].*

В (1a) подчиненото изречение трудно би могло да се приеме като вариант на определително – в (1b) конструкцията е на границата на граматичността.

(2a) *Възможно е да е било злополука.* [БНК]

(2b) *Възможно е [това да е било злополука].*

(2c) *Възможно е [това], [да е било злополука].*

(2d) **Възможно е [това [да е било злополука]].*

(2e) *?Възможно е [това, [пожарът да е бил злополука]].*

(2f) **[Това[пожарът да е била злополука]], е възможно.*

В (2a) също е възможно да се появи местоимението *това* (или именна фраза) между главното и подчиненото изречение, но тогава възможностите се свеждат до следното: *това* е подлог на подчиненото изречение – (2b); *това* и подчиненото изречение изпълняват еднаква синтактична функция, т.е. те са съчинително свързани, или точно съчинително свързани са две изречения, във второто от които има елипса на сказуемото – (2c). В (2d), където подчиненото изречение е представено като определително към *това*, конструкцията е неграматична. Ако се приеме, че подобна конструкция не може да се реализира само заради кореферентност на подложите на главното и подчиненото изречение (*Възможно е това, това да е било злополука*), то тогава би следвало примерът в (2e) да бъде възможен, но той е граматичен само при интерпретация като в (2c). Такава рестрикция се наблюдава единствено при *да*-изречения – при кореспондиращите *че*-изречения (когато реализацията им е възможна при съответния пре-

дикат) винаги може да бъде възстановена изпуснатата подложна именна фраза, напр. *Приятно ми е, че се запознахме* → *Приятно ми е това, че се запознахме*. Разликата между двата типа конструкции ясно личи и в (2f), където *че*-изречението е допустимо ([*Това, [че пожарът е бил злополука]*], е възможно). В настоящото изложение се приема тезата, че съществуват предикати, които кодират в аргументната си структура запълване на подложната позиция както с NP, така и с CP (за разлика от повечето случаи, в които има изпускане на именната опора).

Основният спорен въпрос в българската лингвистична традиция по отношение на подложните изречения е свързан с тълкуването на конструкции, при които главното изречение съдържа именна фраза и копулативен глагол. П. Бъркалова разглежда детайлно синтаксиса на следните две изречения (Бъркалова/Barkalova 1997: 143):

(3a) *Истина е, че сме тук.*

(3b) *Истината е, че сме тук.*

По отношение на (3a) изследователите са единни, че става въпрос за съставно именно сказуемо в главното изречение, т.е. *истина* е предикатив, а подчиненото изречение изпълнява функцията на подлог. Не толкова ясна се оказва интерпретацията на примера в (3b). Голяма част от езиковедите твърдят, че при подобни конструкции с два конституента, разположени симетрично около копулативния глагол, членуваното съществително винаги запълва подложната позиция, а подчиненото изречение изпълнява ролята на предикатив (Бъркалова/ Barkalova 1997: 143, Коева/Koeva 1999: 121, ГСБКЕ/GSBKE 1983: 325–326). Въпреки че в статията за сказуемноопределителните изречения в Академическата граматика се посочва, че подчиненото изречение е сказуемноопределително, в статията за подчинените подложни изречения се твърди, че „с еднакво основание подчиненото изречение може да се смята за подчинено подложно и за сказуемноопределително“ (ГСБКЕ/GSBKE 1983: 324). Бъркалова също допуска и възможността те да бъдат разглеждани като подложни (Бъркалова/Barkalova 1997: 150). Й. Пенчев застъпва мнението, че сказуемноопределителни изречения могат да бъдат въвеждани само безсъюзно с относително местоимение в спецификаторната позиция и разглежда случаи като тези в (3a) и (3b) като идентични (Пенчев/Penchev 1999: 570). И. Кръпова също смята, че в такива конструкции подчиненото изречение заема подложната позиция (Кръпова/Krapova 2013: 289).

Въпросът засяга не само изреченията, съдържащи NP в главното изречение, но и такива с AP (*Важното е да опиташ!* [БНК]), като и в двата случая могат да бъдат свързани съюзно (3b) или безсъюзно с начална въпросителна дума (*Важното е кой те води*. [БНК]).

Бъркалова изхожда от аналогията с простото изречение *Розата е цвете*, в което първото съществително е подлог, и заключава, че същата функция изпълнява и съществителното в (3b), т.е. подложната позиция е запълнена в главното изречение и подчиненото не може да бъде подложно.

Пенчев предлага различен анализ, изхождайки от позицията, че категорията определена не дава информация за това кой е подлогът, и дава пример, в който и двете съществителни имена са определени (*причината е катастрофата*), като посочва, че думата, която може да бъде заместена с лично местоимение в именителен падеж, е подлогът:

- (4a) *Причината е катастрофата.*
- (4b) **Тя е катастрофата.*
- (4c) *Тя е причината. (Причината е тя.)*

Примерът в (4b) е неграматичен, докато тези в (4c) отразяват коректната субституция, откъдето следва, че *катастрофата* е подлог. Авторът отбелязва, че подчиненото изречение не може да се субституира с лично местоимение, но може с показателното *това* (Пенчев/Penchev 1999: 570).

Ако този тест бъде приложен към изречението в (3b), се получава следният резултат:

- (5a) *Истината е, че сме тук.*
- (5b) **Тя е, че сме тук.*
- (5c) **Това е, че сме тук.*
- (5d) *Това е истината. (Истината е това.)*
- (5e) *?Истината е такава.*
- (5f) *Истината е, каквато очаквахме.*

Очевидно примерите в (5b) и (5c) са неграматични, допустима е само субституцията в (5d). Поддръжниците на тезата, че подчиненото изречение е сказуемноопределително, обикновено изхождат от факта, че то може да се субституира с местоимението *такъв/такава/такова* по аналогия с предикатива в простото изречение. Действително примерът в (5e) е граматически правилен, но е възможен субститут не на подчиненото изречение в (5a), а единствено на безсъюзно изречение с начална относителна *к*-дума, като представеното в (5f).

Този тест обаче дава само привидно задоволителни резултати, които могат лесно да бъдат оспорени. От една страна, възниква въпросът доколко надеждна информация предлага субституцията с *това*:

- (6a) *Това е лесно.*
- (6b) *Ние сме това, което правим.*
- (6c) *Виждам това.*
- (6d) *Говоря за това.*
- (6e) *Движех се към това, което забелязах по-рано.*
- (6f) *Мислех го за ?това, което им бяха внушили.*
- (6g) *Видях това дете.*

В (6a) *това* е подлог, в (6b) – предикатив, в (6c) – пряко допълнение, в (6d) – непряко допълнение, в (6e) – обстоятелствено пояснение, в (6f) – (макар и с някои условности) сказуемно определение, в (6g) – съгласувано определение. Субституцията с

дума, която може да изпълнява всяка възможна синтактична функция, не би следвало да бъде приемана за надежден тест за конституентност.

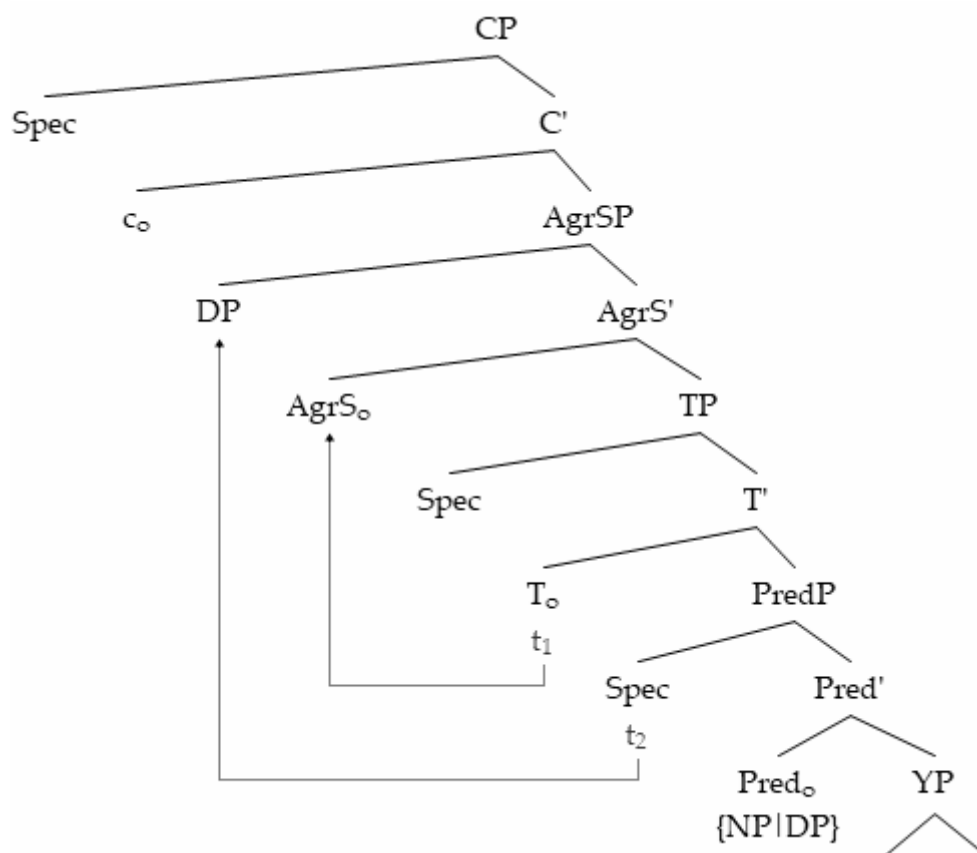
От друга страна, съществуват примери със същата конструкция като разгледаните в (4), при които и двете именни фрази могат да се заменят с лично местоимение:

(7a) *Убиецът е икономът.*

(7b) *Той е икономът.*

(7c) *Убиецът е той.*

В такъв случай остава отворен въпросът как да бъде надеждно определен подлогът в подобни копулативни изречения. Възможен тест би било да се провери с коя от именните фрази се съгласува копулата, съответно това ще бъде фразата, която се намира в най-високата позиция на възела AgrSP (Agreement Subject Phrase):

(8a) *Деца са проклятието за жената.* [БНК]

(8b) *Темата бяха драконите.* [БНК]

В примери като (8), където двете именни фрази се различават по число, копулативният глагол и подлогът трябва бъдат съгласувани (допустимо е разминаване единствено когато подлогът е съществително, означаващо някакво множество, напр. *част от децата са/е на двора* – тогава подлогът се съгласува със семантичната, а не със синтактичната опора на фразата).

Най-високият съгласувателен възел AgrSP приема в своята опорна позиция именно копулативния глагол, който се повдига там от опората на темпоралния възел, където се поражда, а съгласуването на предикатива с тази позиция е единствено семан-

тично обусловено. Поради тази причина в (8a) подлог е първото съществително, а в (8b) – второто. Към анализирания от Пенчев пример (*причината е катастрофата*) също може да се приложи такъв тест, ако се промени числото на едното от съществителните: *причината *е/са катастрофите* – съгласуването е с второто съществително, което е подлогът. Тестът може частично да се приложи и върху разглежданите сложни изречения. Когато копулата в AgrP₀ трябва да се съгласува не с именна фраза (DP), а с подчинено изречение (CP) в спецификаторната позиция на AgrSP, тя винаги избира неутралната форма за 3 л. ед.ч. Когато именната фраза е в опорната позиция на PredP, тя не може да „накара“ копулативния глагол да се съгласува с нея. Това личи при субституцията на подчиненото изречение с местоимението *нещо*, което за разлика от *това* има форма за мн.ч.: *истината е, че сме тук* → *истината е това нещо* → *истината *е/са тези неща*.

Направените наблюдения показват, че подчиненото изречение в конструкции от типа DP сор CP може да заема подложната позиция, без значение дали именната фраза е членувана или не. При по-задълбочен поглед към разглежданите примери обаче се откроява и друга възможност. Вече беше посочено какви са мотивите за приемането на второто съществително име за подлог в конструкцията *причината е катастрофата*. Ако бъде разгледан примерът *Узнах причината. Тя/причината е катастрофата*, ясно личи, че когато именната позиция е кореферентна с именна фраза от предходен контекст, тя може да бъде експлицирана с лично местоимение в именителен падеж, т.е. да бъде подлог. Иначе казано, когато е в позицията на топик, детерминираната именна фраза е подлог. Тук вече съгласуването на копулативния глагол е възможно единствено с първото съществително, защото то е конституентът в AgrSP (*Узнах причината. Тя/причината е/*са катастрофите*). Същото важи и в случаите, в които едната позиция до копулата е запълнена с подчинено изречение – *Узнах истината. Тя/истината е, че сме тук*. Съгласуването в този случай може да бъде проверено, ако подчиненото изречение се субституира с именна фраза в мн.ч. (*Узнах истината. Тя/истината е/*са всички тези неща, които видях*), следователно категорията DP тук е подлог, а подчиненото изречение е в позицията на предикатива на именното сказуемо.

В заключение, въпросът кой е подлогът, би следвало да получи следния отговор:

- Подчинените изречения, които заемат прикопулната позиция в сложни изречения, построени по модела DP сор CP, са подчинени подложни, когато детерминираната именна фраза не е топик в изречението. В такъв случай, когато изречението е след копулата, се наблюдава т.нар. „инверсирана предикация“ (Кръпова/Кророва 2013: 289–290).
- Когато именната фраза е топик (продължение е на номинативна кореферентна верига и може да се субституира с лично местоимение в именителен падеж), тя е подлогът, а подчиненото изречение е в позицията на предикатива.

Цитирана литература

- Бъркалова 1997:** Бъркалова, П. *Българският синтаксис – познат и непознат*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство. (Barkalova, P. *Balgarskiyat sintaksis – poznat i nepoznat*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo.)
- ГСБКЕ 1983:** *Грамматика на съвременния български книжовен език. Т. 3*. София: БАН. (GSBKE 1983: *Gramatika na savremennia balgarski knizhoven ezik. T. 3*. Sofia: BAN.)
- Коева 2001:** Коева, Св. Типология на подчинените изречения. – В: Коева, Св. (съст.) *Съвременни лингвистични теории*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство, 144–163. (Koeva, Sv. *Tipologia na podchinenite izrechenia*. – V: Koeva, Sv. (sast.) *Savremenni lingvistichni teorii*. Plovdiv: Plovdivsko universitetsko izdatelstvo, 144–163.)
- Кръпова 2013:** Кръпова, И. Подчинени определителни изречения към опорно съществително име. – В: Коева, Св., Кръпова, И. (съст.) *Нови изследвания по генеративен синтаксис на българския език*. София: Проф. Марин Дринов, 144–163. (Krapova, I. *Podchineni opredelitelni izrechenia kam oporno sashtestvitelno ime*. – V: Koeva, Sv., Krapova, I. (sast.) *Novi izsledvania po generativen sintaksis na balgarskia ezik*. Sofia: Prof. Marin Drinov, 144–163.)
- Пенчев 1999:** Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София: Петър Берон. (Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev. *Savremenen balgarski ezik*. Sofia: Petar Beron.)

Атанас Атанасов
София 1504
Бул. „Цар Освободител“ 15
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
Катедра по български език
atanasov@slav.uni-sofia.bg

Atanas Atanasov
Sofia 1504
15 Tzar Osliboditel Blvd.
Sofia University St. Kliment Ohridski
Department of Bulgarian Language
atanasov@slav.uni-sofia.bg